

SULTAN İBRAHİM B. MESÛD ZAMANI HİNDİSTAN'DA ÖN PLANA ÇIKAN KALELER

Muhammed Mustafa ÖNDER*

Ahmet YILMAZ**

Öz

Türkler, tarih boyunca birbirini takip eden pek çok devlet kurdu. Bunlardan biri de X. yüzyılda tesis olan Horasan, Afganistan ve Hindistan'ın Kuzey'inde hüküm süren Gazneli Devleti idi. İlk Müslüman Türk devletlerinden Gazneliler, kuruluşlarından itibaren gaza ve cihat faaliyetlerini bir gelenek haline getirip, bunu hükümdarlar arasında nesilden nesile aktardılar. Bu misyon doğrultusunda tahta geçen Gazneli hükümdarları Hindistan'a önemli seferler düzenledi. Bilhassa Sultan Mahmûd zamanında Gazneliler, hem Hindistan içlerine doğru egemenliklerini genişlettiler hem de burayı devletin ikinci merkezi haline dönüştürdüler. Sultan Mesûd sonrası yaşanan karışıklıkların içinden yetenekleriyle temayüz ederek tarih sahnesine çıkan Sultan İbrahim tahta geçtiğinde Selçuklular ile devam eden savaş yüzünden Hindistan seferleri sekteye uğramıştı. Zikredilen mevcut ortam onu ilk olarak merkezi otoriteyi sağlamlaştırmaya yöneltti. Sonrasında yönünü Hindistan'a çeviren Sultan İbrahim, söz konusu gazâların çoğunu bizzat kendisi yürüttü. Bazılarında ise oğlu Seyfû'd-Devle Mahmûd'u memur etti. Sultan'ın başlıca emeli gaza ve cihat olmakla birlikte, aynı zamanda stratejik açıdan önemli kaleleri ele geçirmektir. Bunlar arasında, ismi "Hindistan'ın Sınırı" anlamına gelen Tabarhind Kalesi, Hindular açısından dinî olarak önemli Ujjain Kalesi ve müstahkem Agra Kalesi seferi, ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada, Sultan İbrahim döneminde Hindistan'a düzenlenen seferlerde ele geçirilen stratejik açıdan önemli kaleler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Agra, Gazneliler, Hindistan, Kale, Sultan İbrahim.

FORTRESSES THAT CAME TO THE FORE IN INDIA DURING THE REIGN OF SULTAN İBRAHİM B. MASÛD

Abstract

Throughout history, the Turks established many successive states. One of these was the Ghaznavid Empire, which was founded in the 10th century and ruled over Khorasan, Afghanistan, and northern India. The Ghaznavids, one of the first Muslim Turkish states, made jihad and holy war a tradition from the moment of their founding, passing this responsibility down from generation to generation among their

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ondermuhammedmustafa7@gmail.com, ORCID ID: 0009-0004-7954-8454.

** Doç. Dr. Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi, ahmet.yilmaz@amasya.edu.tr/ORCID ID: 0000-0003-3825-2660.

rulers. In line with this mission, the Ghaznavid rulers who ascended the throne organized significant campaigns to India. Especially during the reign of Sultan Mahmud, the Ghaznavids expanded their rule into the interior of India and turned it into the second center of their state. When Sultan Ibrahim, who distinguished himself through his abilities amid the turmoil following Sultan Masud, ascended the throne, the campaigns in India had been interrupted due to the ongoing war with the Seljuks. The current environment mentioned above initially led him to focus on consolidating central authority. Sultan Ibrahim then turned his attention to India, personally leading most of the aforementioned campaigns. In some cases, he appointed his son Seyfû'd-Devle Mahmûd to lead them. While the Sultan's primary goal was jihad and holy war, he also sought to capture strategically important castles. Among these, the campaign for Tabarhind Castle, whose name means "Border of India," the religiously significant Ujjain Castle for Hindus, and the fortified Agra Castle stand out. This study will focus on the strategically important castles captured during the campaigns to India during the reign of Sultan Ibrahim.

Keywords: Agra, Ghaznavids, India, Fortress, Sultan Ibrahim.

GİRİŞ

Gazneli Devleti, ismini aldığı Gazne Şehri'nde, Sâmânîler'in Horasan Sipehsâlârı olan Alp Tegin adında bir Türk gulâmı tarafından (Zilhicce 351/12 Ocak 963) tarihinde kuruldu. Alp Tegin'in amacı, Sâmânî iç siyasetindeki karışıklıklardan ayrılmak ve İslâm uğruna gaza ile meşgul olmaktı. Bu sebeple, planlarını uygulayabilmek için uygun bir üs olan Gazne şehrine yöneldi ve şehri zapt etti.¹ Böylece Hindistan seferlerini başlatan Alp Tegin, Mâverâünnehir'deki pek çok Müslüman'ın kendisine katılmasını sağladı. Ancak Alp Tegin'in bu faaliyetleri, çok daha önemli bir amaca hizmet edip, Gazneli Devleti'nin gelecek nesillerine bir misyon kazandırmış oldu. Bu vechile Gazneliler, Hindistan coğrafyasının İslâm ile tanışmasını millî bir görev olarak görmeye başladı. Alp Tegin'den sonra (20 Şaban 352/13 Eylül 963) Sebük Tegin'e kadar Gazne tahtına sırasıyla, Ebû İshak İbrahim (352-355/963-966), Bilge Tegin (355-364/966-975) ve Böri

¹ Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, Haz. Mehmet Altay Köymen, TTK, Ankara, 1999, 81; Maulana Minhaj-ud-Din, *Tabakât-ı Nâsırî*, trans. Major H. G. Raverty, Vol. I, Oriental Books Reprint Corporation, New Delhi, 1970, s. 71; Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2018, s. 307,313; Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, çev. Fahri Ünan, TTK, Ankara, 2021, s. 12; Mahomed Kasım Ferishta, *History of The Rise of The Mahomedan Power in India*, trans. John Briggs, Vol. I, A.&R. Spottiswoode, New Street Square, London, 1829, s. 12; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ankara, 1990, s. 269; aynı müellif, "Alptegin", *İA*, C. I, MEB, İstanbul, 1978, s. 386; Mohammad Habib, *Sultan Mahmud of Ghaznin*, Muslim University, Aligarh, 1927, s. 11; Muhammad Nazım, *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna*, Cambridge At University Press, 1931, s. 25; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi İlk Çağlardan Gurkanlı Devletin Kuruluşuna Kadar (1526)*, C. I, 2. Baskı, TTK, Ankara, 1987, s. 127; H. C. Ray, *The Dynastic History of Northern India (Early Mediaeval Period)*, Vol. II, Munshiram Manoharlar Publishers, Delhi, 1973, s. 1213; Bertold Spuler "Ghaznavids", *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, Vol. II, E. J. Brill, Leiden, 1991, s. 1050; Lambton, A. K. S., "Iran", *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, Vol. IV, E. J. Brill, Leiden, 1997, s. 24; R. N. Frye, "The Sâmânîds", *The Cambridge History of Iran*, (Ed.: R. N. Frye), Vol. IV, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 152; Clifford Edmund Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern India 994-1040*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1963, s. 37; aynı müellif, "The Political And Dynastic History of The Iranian World (A.D. 1000-1217)", *The Cambridge History of Iran*, (Ed.: J. A. Boyle), Vol. V, Cambridge University Press, Cambridge, 1968, s. 6; aynı müellif, "The Early Ghaznavids", *The Cambridge History of Iran*, (Ed.: R. N. Frye), Vol. IV, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 165; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, TTK, Ankara, 1989, s. 4; M. Hanefi Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2002, s. 32; Ahmet Yılmaz, "Alptegin'in Sâmânî Emirleriyle Olan Münasebetleri, Gazne ve Tohâristan'daki Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl. XI, Sayı. XXXIII, 2018, s. 114-115.

Tegin (364-366/975-977) geçti. Bu dönemler her ne kadar iç sıkıntılarla geçmişse de, Sebük Tegin'in hükümdarlığında (27 Şâban 366-Şâban 387/20 Nisan 977-Ağustos 997) Hindistan seferleri tekrardan başladı. Sebük Tegin, Lâmgân ve Peşâver arasındaki Hindu topraklarını ele geçirdi (376/986).² Sebük Tegin'den sonra tahta, Hindistan seferlerini en yoğun şekilde yapacak olan oğlu Mahmûd geçti (Safer-Rabiulevvel 388/Mart 998). Sultan Mahmûd, Halife el-Kâdir-Billah'a, İslâm'a yardım etmek için Hindistan'a her yıl sefer düzenleyeceği sözünü verdi ve bu doğrultuda ilki (390/1000), sonuncusu (418/1027) yılında olmak üzere söz konusu yerlere on yedi sefer düzenledi. Sultan ele geçirilen yerlerde mescitler yaptırdı ve halkın İslâm'ı öğrenebilmesi için âlimler tayin etti.³ Böylelikle Gazneli Devleti'nin bölgedeki hâkimiyeti pekişmekle birlikte, diğer yandan hükümdarların Hindistan üzerine düzenledikleri seferler süreklilik kazandı. Öyle ki Sultan Mesûd, devlet ricalinin karşı çıkmasına rağmen, Hindistan üzerine bir sefer düzenledi. Bu arzusunun ise vezirlerine: "Bu nezri yerine getirmek benim boynumda bir borçtur" diyerek ifade etti.⁴ Sultan Mesûd'un öldürülmesi sonrası, Hindistan'da bir otorite boşluğu meydana geldi. Babasının vefatı sonrası tahta geçen Sultan Mevdûd, Gazneliler için ciddi önem arz eden Hindistan üzerine ordu sevk etti. Böylelikle Gazneliler'in bölgedeki hâkimiyeti yeniden tesis edildi.⁵ Ancak bu zamandan sonra Gazneli Devleti'nin Hindistan'daki faaliyetleri İbrahim'in hükümdar olmasına kadar hareketsiz bir şekilde kaldı.

1. Sultan İbrahim'in Tahta Çıkışı

Sultan İbrahim, kardeşi Sultan Ferruhzâd'ın ölümü üzerine (17 Safer 451/4 Nisan 1059), (19 Safer 451/6 Nisan 1059) tarihinde Gazne'de tahta çıktı.⁶ İbrahim'in hükümdar olması ile karşısına bazı sorunlar çıktı. Bunlar, yıllardır süregelen Selçuklular ile savaş hali ve bu durumun getirdiği

² al-Utbi, *Kitab-ı Yamini*, trans. by James Reynolds, B.A., Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, London, 1858, s. 33-42; İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi'l-Târîh*, çev. Ahmet Ağırakça, C. VIII, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 591-593; Maulana Minhaj-ud-Din, s. 74; Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî Gazneliler; Selçuklular; Atabeglikler ve Hârezmşâhlar*, çev. Erkan Göksu, 2. Baskı, TTK, Ankara, 2020, s. 28; Ibn Khallikan, *Biographical Dictionary*, (Trans. by William Mac-Guckin de Slane), Vol. III, Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, Paris, 1868, s. 329; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, çev. Mehmet Keskin, C. XI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 485; Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Mülûk-i Gazneviyye)*, çev. Erkan Göksu, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s. 37-42; Abdul-Qadir Ibn-i-Mülûk Shah Al-Badaoni, *Muntakhabu-t-Tawarikh*, trans. George S. A. Ranking, Vol. I, Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi, 1990, s. 15; Ferishta, s. 18-19; Khwâjah Nizâmuddin Ahmad, *The Tabaqât-ı Akbari*, trans. by B. DE, M.A., Vol. I, Baptist Mission Press, Calcutta, 1927, s. 3-4; Henry Beveridge, *A Comprehensive History of India, Civil, Military and Social, from the First Landing of the English, to the Suppression of the Sepoy Revolt*, Vol. I, Blackie and Son, London, 1862, s. 42-43; Habib, s. 13-15; Nazım, s. 29-30; Bayur, s. 129-131; Ray, s. 1213; Bosworth, "The Early Ghaznavids", s. 168; Merçil, s. 8-9; Palabıyık, s. 33; Ahmet Yılmaz, *Arap Fetihlerinden Büyük Selçuklu Hâkimiyetinin Sonuna Kadar Toharistan*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum, 2021, s. 134-136; aynı müellif, *Sultan I. Mesûd Devri Gazneliler Tarihi (1030-1041)*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum, 2021, s. 30.

³ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi'l-Târîh*, çev. Abdülkerim Özyayın, C. IX, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 152; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, çev. Mehmet Keskin, C. XII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 25; Nizâmuddin Ahmad, s. 5-6; Nazım, s. 99-101; Habib, s. 22-23, Merçil, s. 17-18.

⁴ Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, çev. Necati Lügal, 2. Baskı, TTK, Ankara, 2022, s. 497; Merçil, s. 66-67; Palabıyık, s. 39; Yılmaz, *Sultan I. Mesûd Devri...*, s. 243-244.

⁵ Bayur, s. 206; Yusuf Abbas Hashmi, *Successors of Mahmûd of Ghazna – In Political, Cultural and Administrative Perspective*, South Asian Printers and Publishers, Karachi, 1988, s. 81; Clifford Edmund Bosworth, *The Later Ghaznavids Splendour and Decay The Dynasty in Afghanistan and Northern India, 1040-1186*, Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi, 2015, s. 30-31; Merçil, s. 80.

⁶ Beyhakî, s. 347; Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsâr (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 211-212; el-Kalkaşendî, *Halifelik Kurumu ve Tarihi (1355-1417)*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2019, s. 180; Bosworth, *The Later Ghaznavids...*, s. 50.

sosyal ve ekonomik tahribat idi. Sultan, gerçekçi bir politika izleyerek geçmişte kaybedilen toprakların geri kazanımı hususunda hiçbir girişimde bulunmadı ve devleti toparlayabilmek için Selçuklular ile bir barış antlaşması yaptı (451/1059).⁷ Söz konusu antlaşma, ilerleyen süreçte de evlilik yolu ile güçlendirildi (456/1064).⁸ Barış tesis edildikten sonra, savaştan harap olan yerlerin yeniden imarı tamamlanıp, Hayr-Âbâd ve Âmen-Âbâd gibi yeni ikamet yerleri meydana getirildi. Böylece, eskiye nazaran devletin düzeni oturdu ve halkın refah seviyesi yükseldi.⁹ Sultan İbrahim, dahili ve harici meseleleri bir karara bağladıktan sonra, seleflerinin izlediği yolu takip etmek için Hindistan üzerine sefere çıkmaya karar verdi.

2.Tabarhind Kalesi

Sultan İbrahim'in yaptığı Hindistan seferleri ile ilgili Hashmi, Sultan'ın (465-468/1072-1076) yılları arasında iki adet sefer düzenlediğini belirtmektedir.¹⁰ Bunlardan ilki, hakkında Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân¹¹ vasıtası ile bilgi sahibi olunan Tabarhind Kalesi'nin muhasarası idi. Bu yerin adı hususunda farklı bilgiler mevcuttur. Bunlara bakılacak olursa, Tabarhind, Bhatinda/Bitunda ve Sirhind/Sarhind isimleri ön plana çıkmaktadır. Diwan of Salman, Tabakât-ı Nâsırî, Muntakhabu-t Tawarikh ve Tabakât-ı Ekberî eserlerinde, Tabarhind ismi geçmektedir.¹² Gardîzî bu yeri Bhatinda, Ferishta ise, Bitunda olarak zikretmektedir.¹³ Elliot, Cunningham, Raverty, Ganguly ve Bosworth gibi araştırmacılar ise söz konusu yeri Sirhind/Sarhind olarak ifade etmektedirler.¹⁴ Elliot, her ne kadar Sirhind kelimesinin etimolojik olarak belirsiz olduğunu belirtse de Cunningham, "Hindistan'ın sınırı" anlamına geldiğini aktarmaktadır.¹⁵ Sirhind, coğrafi olarak ise Pencap'ın doğusundaki topraklarda yer almakta ve Raverty'e göre Thenaser'in

⁷ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Târîh*, çev. Abdülkerim Özeydin, C. X, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 25-26; Maulana Minhaj-ud-Din, s. 103-104; el-Cûzcânî, s. 46; el-Ömerî, s. 212; el-Kalkaşendî, s. 180; Mîrhând, s. 156-157; Celâleddin Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, çev. Onur Özatağ, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 429; Al-Badaoni, s. 51; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 11. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 127-128; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi (Alparşlan ve Zamani)*, C. III, 4. Baskı, TTK, Ankara, 2001, s. 4-5; Bosworth, *The Later Ghaznavids...*, s. 52; Merçil, s. 84.

⁸ İbnü'l-Esîr, X, s. 52; İbn Kesîr, XII, s. 203; Hashmi, s. 221; Bosworth, *The Later Ghaznavids...*, s. 55; Merçil, s. 84; Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2017, s. 136-137.

⁹ Maulana Minhaj-ud-Din, s. 104; el-Cûzcânî, s. 46; Al-Badaoni, s. 52; Merçil, s. 84.

¹⁰ Hashmi, s. 119.

¹¹ Selmân, muhtemelen (438-441/1046-1049) yılları arasında Lahor'da doğdu. Babası Sa'd-i Selmân, Gazneli Devleti'nde müstevfi olarak görev yaptı ve Lahor'da görev aldı. Bu durumun, onun Gazneli hizmetine girmesinde kolaylık sağladığı düşünülmektedir. Selmân, Gazneli sultanlarına övgü dolu şiirler yazdı ve bu sayede çokça saygı gördü. Ancak, daha sonraları on dokuz yıl süren bir hapis hayatı yaşadı (480-500/1087-1106). Hapisten (500/1106) yılında çıktı ve (515/1121-1122) yılında öldü. Henry Miers Elliot, *The History of India As Told by Its Own Historians. The Muhammadan Period*, ed. and Cont. John Dowson, Vol. IV, Trübner and Co., London, 1872, s. 518; J. W. Clinton, "Mas'ûd-i Sa'd-ı Salmân", *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, Vol. VI, E. J. Brill, Leiden, 1991, s. 783; Ahmed Ateş, "Mes'ûd b. Sa'd b. Salmân", *İA*, Cilt. VIII, MEB Basımevi, İstanbul, 1979, s. 141-142; Sunil Sharma, *Persian Poetry at the Indian Frontier Mas'ûd Sa'd Salmân of Lahore*, Permanent Black, New Delhi, 2000, s. 19-25; Rıza Kurtuluş, "Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân", *DİA*, Cilt. XXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 352.

¹² Elliot, s. 519; Maulana Minhaj-ud-Din, s. 457; Al-Badaoni, s. 69; Nizâmuddin Ahmad, s. 77.

¹³ Abû Sa'îd Abd al-Hayy Gardîzî, *The Ornament of Histories A History of The Eastern Islamic Lands AD 650-1041*, trans. and Com. by Clifford Edmund Bosworth, I. B. Tauris, London, 2011, s. 84; Ferishta, s. 15, 38, 41.

¹⁴ Elliot, s. 11; Alexander Cunningham, *The Ancient Geography of India*, Trübner and Co. London, 1871, s. 145; Çevirmenin notu Raverty, s. 457-458; D. C. Ganguly, "Northern India During The Eleventh and Twelfth Centuries", *The Struggle for Empire*, ed. R. C. Majumdar, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay, 1957, s. 12, 94; Bosworth, *The Later Ghaznavids...*, s. 65.

¹⁵ Elliot, s. 303; Cunningham, s. 145.

100 km batısında kalmaktadır.¹⁶ Şehrin mevcut kalıntıları, geç dönem İslâmî yapılar olmakla birlikte Hindular zamanında da önemli bir statü de olduğu görülmektedir. Zira Raverty, bu yeri Caypal'ın başkenti olarak ifade etmekle birlikte, Cunningham'a göre, Gazneli Devleti ile Hindistan arasında yer alan Sirhind, yukarıda açıklandığı üzere adını bu iki ülke arasındaki sınır şehri olmasından dolayı çok daha erken bir zamanda almış olabilir.¹⁷ Gazneliler'in şehir ile ilk temasları Sultan Mahmûd döneminde oldu. Sultan, (395/1004) yılının başlarında kaynaklarda adı Bhatinda/Bitunda olarak ifade edilen ve kalesi kaynaklarda oldukça güçlü olarak tasvir edilen yerin Râcâ'sı Becî Rây'a karşı sefere çıktı. Râcâ, muhasaraya şiddetli bir şekilde direnmişse de yenilmekten kurtulamadı ve intihar etti.¹⁸ Sultan İbrahim'in seferine gelinecek olursa, Hashmi'nin tarih açısından tahmini (465-468/1072-1076) ve Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın aktarımları, kalenin ele geçirilmesi hususunda bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır. Buna göre, Sultan İbrahim kırk bin süvari ile birlikte Tabarhind üzerine sefere çıktı. Kale, Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın ifadelerine göre, her ne kadar eşi benzeri görülmeyen bir şekilde sağlam, içerisinde binden fazla önde geleni ve sayısız müdafî bulundurmasına rağmen, Sultan İbrahim'in kuvvetli saldırıları sonrası düşmanlarının kaleden çıkıp merhamet dilemesi ile ele geçirildi. Sultan, zafer sonrası kayda değer bir ganimet elde etti ve her biri bin yıldan daha uzun süre önce inşa edilmiş bin putu yıktı.¹⁹

3.Bûriya Kalesi

Tabarhind Kalesi'ni ele geçiren Sultan İbrahim'in bir sonraki hedefi Bûriya Kalesi oldu. Burası, Pencap'ın doğusundaki Ambala bölgesinde, Yamuna/Cumna Nehri üzerinde bulunmaktadır.²⁰ Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın aktarımlarına göre Bûriya Kalesi hâkimi Raca Üdü, Gazneli askerlerini fark ettiğinde teyakkuza geçti. Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın mecazi anlatımlarına²¹ göre savaş bir nehir²² üzerinde meydana geldi. Sultan İbrahim, etraftan ahşap tekneler toplattı ve her birinin üzerine iki yüzer süvari yerleştirdi. Raca Üdü ve askerleri meydana gelen savaşta boğulmak sureti ile öldüler.²³ Bu seferin gerçekleşme tarihi ile ilgili, Hashmi'nin yukarıda belirtilen tahmini mevcuttur. Sultan İbrahim ise, muzaffer olduğu bu iki seferden sonra Gazne'ye döndü.²⁴

4.Danghan/Dhangân ve Jalandhar Kaleleri

Hashmi, Sultan İbrahim'in, Tabarhind ve Bûriya kalelerini ele geçirdikten birkaç yıl sonra, fetihlerini sürdürmek için harekete geçtiğini belirtmektedir. Buna karşılık Hutchison ve Vogel, Danghan/Dhangân'ın ele geçirilmesi hususunda (462-463/1070) tarihini vermektedir.²⁵ Bu bilgiler ışığında Sultan'ın ilk hedefi Danghan/Dhangân Şehri oldu. Hashmi, Elliot'un belirsiz olan bu yer hususunda dağların çok içinde olduğunu belirtmesini göz önünde bulundurarak, söz

¹⁶ Raverty, s. 458; Ganguly, "Northern India During...", s. 12; Bosworth, *The Later Ghaznavids...*, s. 65.

¹⁷ Cunningham, s. 145; Raverty, s. 79.

¹⁸ Gardîzî, s. 84; İbnü'l-Esîr, IX, s. 152; İbn Kesîr, XII, s. 25; Ferishta, s. 38; Nizâmuddin Ahmad, s. 5-6; Nazım, s. 99-101; Habib, s. 22-23; Merçil, s. 17-18; Palabıyık, s. 35; Yılmaz, *Sultan I. Mesûd Devri...*, s. 55.

¹⁹ Elliot, s. 518-519; Ganguly, "Northern India During...", s. 94; Hashmi, s. 119.

²⁰ Bosworth, *The Later Ghaznavids...*, s. 65.

²¹ Raca Üdü, Sultan İbrahim'in kılıcının ölüm demek olduğunu ve ondan kaçış olmadığını anladığında bir balık gibi suya atladı. Elliot, s. 519.

²² Hashmi ve Bosworth, bu nehrin Yamuna/Cumna nehri olduğunu belirtmektedir. Hashmi, s. 128; Bosworth, *The Later Ghaznavids...*, s. 65.

²³ Elliot, s. 519.

²⁴ Hashmi, s. 119-120.

²⁵ J. Hutchison – J. P. Vogel, *History of the Panjab Hill States*, Vol. I, Asian Educational Services, New Delhi, 1994, s. 123; Hashmi, s. 120.

konusu şehrin Shimla tepelerinde olabileceğini ifade etmektedir.²⁶ Sultan İbrahim, Danghan/Dhangân önlerine geldiğinde Raca Sair Sambara, savaş olmaksızın teslim oldu ve vergi ödemeyi kabul etti.²⁷ Sultan, böylelikle bir sonraki hedefi Jalandhar Kalesi'ne yöneldi. Bu yerin eski ismi Trigartta olup, Tahora ve Tihora şeklinde de okunmaktadır. Günümüzdeki adı ise Jalandhar olan kale, Lahor bölgesinin bir parçası olmakla birlikte Sutlec Nehri²⁸ üzerinde kurulmuştu.²⁹ Kale, Gazneliler'in ilk saldırısı ile ele geçirildi ve müdafiler kılıçtan geçirildi. Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "Tek bir saldırı ülkeye yıkım getirdi. Sabah yemeği vaktine gelindiğinde, geriye ne bir asker, ne de bir Brahmin kalmamıştı."³⁰ Sultan'ın bu zaferi sırasında Raca Sair Sambara, Sultan'ın başka işlerle meşgul olmasını fırsat bilip büyük bir ordu meydana getirerek isyan etti. Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, bu ordunun mevcudiyetini, yaya ve süvariden müteşekkil on bin kişi olarak zikretmektedir. Haberi alan Sultan, aceleyle Jalandhar'dan harekete geçti ve Raca'yı mağlup etti. Raca Üdü gibi Raca Sair Sambara'da yenilgi sonrası kendisini nehre atarak intihar etti.³¹

5.Sultan İbrahim'in Emri ile Seyfü'd-Devle Mahmûd'un Hindistan Seferleri

Sultan İbrahim'in Hindistan üzerine seferlerini, (469/1076-1077-483/1090) tarihleri arasında, oğlu Seyfü'd-Devle Mahmûd devraldı. O, Sultan'ın oğulları arasında en yetenekli ve en faal olanı idi. Muhtemelen, babasının Hint seferlerine iştirak eden Mahmûd, orada göstermiş olduğu muvaffakiyetler sayesinde Hindistan Valisi olarak atanmış olmalı idi. Nihayetinde (469/1076-1077) yılında Sultan İbrahim tarafından tevdi edilen görev ile Mahmûd'un makamı ve rütbesi yükseltildi. Buna müteakip, gösterişli hil'atlar, atlar, mücevherlerle süslü silahlar ile birlikte benzeri hediyeler gönderildi.³²

5.1.Agra Kalesi

Seyfü'd-Devle Mahmûd, babasının Hindistan toprakları üzerindeki fetih politikasını vali olarak atanması ile devam ettirdi. Mahmûd'un ilk hedefi ise Agra Kalesi oldu. Agra'nın geçmişine bakılacak olursa şehrin tarihi bazı bilinmezliklere rağmen çok eski zamanlara kadar gider. Zira, Agra Kalesi'nin günümüze ulaşan hali, Bâbürlü hükümdarı Celâlüddîn Muhammed Ekber Şâh tarafından sekiz yıl süren (1563-1573) bir inşaat ile yapıldı.³³ Ancak Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân,

²⁶ Elliot, s. 521; Hashmi, s. 129.

²⁷ Hashmi, s. 120. Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, bu hususta herhangi bir bilgi vermez. Yalnızca Sultan İbrahim'in Jalandhar üzerine gittiğini zikreder. Ancak Hashmi, Sultan'ın Danghan/Dhangân'a dönüşünü, Raca Sair Sambara'nın ilk başta teslim olduğunu, sonrasında ise Sultan'ın yokluğunu fırsat bilerek isyan ettiğinin açıkça belirgin olduğunu ifade etmektedir. Hashmi, s. 129.

²⁸ Eski kaynaklarda Satadru olarak adlandırılan nehir, ayrıca Ghaggar yada Ghara isimleriyle de bilinmektedir. Orta Çağ kaynaklarında ise Sirhind olarak bilinen nehir, günümüzdeki ismi Kailaş olan Kasak Dağı'nın batısında doğar. Bu dağ ayrıca Buz Dağı olarak da kaydedilir. Nehir, Multan'ın sınırları içerisine güneye doğru akar ve doğu tarafından Lamgan Nehri'ne bağlanır. Nundo Lal Dey, *The Geographical Dictionary of Ancient and Mediaeval India*, Vol. I, By W. Newman&Co, Calcutta, 1899, s. 81; Anonim, *Hudûd al-Âlam "The Regions of the World" A Persian Geography 372 A.H.-982 A.D.*, trans. and Expl. by V. Minorsky, Luzac&Co., London, 1937, s. 72; Anonim, *Hudûdül Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib*, çev. Abdullah Duman-Murat Ağarı, 2. Baskı, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2020, s. 24-25.

²⁹ Lal Dey, s. 94.

³⁰ Elliot, s. 520.

³¹ Elliot, s. 520; Hashmi, s. 120.

³² Elliot, s. 522; Mirzâ Muhammad b. 'Abdu'l-Wahhâb of Qazwin, "Mas'ûd-i-Sa'd-i-Salmân", trans. E. G. Browne, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Society 22 Albemarle Street, London, 1905, s. 711-712; Hashmi, s. 120; Sharma, s. 19-20.

³³ M. M. A. Husain, *An Historical Guide to The Agra Fort (Based On Contemporary Records)*, Manager of Publications, Delhi, 1937, s. 2

Agra Kalesi'nin Gazneli Devleti tarafından ele geçirildiğini zikretmektedir.³⁴ Bundan dolayı, söz konusu kalenin muhteiyatının çok daha eski olduğu açıktır. Bütün bu durumu incelemek gerekirse Prabhakar, Agra kelimesinin içinde yer alan “gr” Sanskritçe kökünün, şehrin tarih öncesi dönemlerden beri var olduğunu ve güçlü bir kaleye yahut bir iç kaleye sahip olduğunu gösterdiğini belirtmektedir. Prabhakar ilaveten, Agra Kalesi'nin Pandavalar'ın başkenti Indraprastha gibi eski bir geçmişe sahip olduğunu ve kalenin Mahabharata³⁵ devrinde Yamapastha olarak bilindiğini ifade etmektedir.³⁶ Kale, Seyfü'd-Devle Mahmûd'un kuşatması esnasında tuğladan yapılmış müstahkem bir yapı olmakla birlikte Yamuna Nehri'nin kıyısında kurulu idi.³⁷ Agra, Gazneliler tarafından ilk olarak Sultan Mahmûd tarafından (412-413/1022) yılında ele geçirildi ve büyük bir tahribata uğratıldı. Şehir, bu olaydan sonra önemsiz bir kasaba haline geldi. Ancak Agra, Sultan Mahmûd'un şehri terk etmesi sonrasında ve süregelen zamanda önemini tekrar kazanıp, yeniden bir Hindu prensliği konumuna ulaştı.³⁸ Sultan Mahmûd'dan sonra Kale'ye, Seyfü'd-Devle Mahmûd b. İbrahim sefer düzenledi. Harekâtına başlayan Mahmûd, kayda değer sayıda süvari ile birlikte Lahor'dan ayrıldı. O, yol üzerindeki pek çok kaleyi göz ardı ederek istikameti doğrultusunda devam etti. Yukarıda verilen bilgiden farklı olarak Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, özellikle bu kalenin daha önce hiçbir şekilde kuşatılmadığını ve Gazneli ordusu tarafından şiddetli bir muhasara altına alındığını ifade etmektedir.³⁹ Kuşatma başladıktan sonraki gün Raca Caypal (Bâthâ), birliklerindeki zayıflığı fark etti ve büyük bir meblağ ödemek sureti ile bağışlanmayı talep etti. Ancak Mahmûd, bu teklifi reddetti ve kuşatmaya devam etti.⁴⁰ Selmân, Caypal'ın bir rüya görmesi sonrası anlaşma yapmak istediğini zikretmektedir. Aynı zamanda Mahmûd'un, Caypal'ın teklifini reddetmesini de detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Onun aktardıklarına göre Caypal, Seyfü'd-Devle Mahmûd'a haber gönderdi. Hatasını kabul ettiğini, sadakatini sunduğunu ve anlaşma yapmaya hazır olduğunu belirtti. Affedilmesi halinde de, kaleyi hazine ile dolduracağını ilettili. Mahmûd ise, bu kaleye dinî bir savaş yürütmek için geldiğini, şimdiye kadar ele geçirilmemiş bir kale aradığını ve böylece Agra Kalesi'ni bulduğunu söyledi. Başka hükümdarların sadece altın ve gümüş derdi olduğunu, kendisinin ise her şeyi verenin mağfiretinden başka bir şey istemediğini belirtti.⁴¹ Böylece saldırılar devam etti ve birkaç gündür devam eden muhasara, Gazneliler'in kaleye tırmanması ile göğüs göğüse çarpışmaya döndü. Öyle ki, Seyfü'd-Devle Mahmûd dahi mücadelenin en yoğun zamanında savaşa katıldı. Nihayetinde kale, yüksek miktarda ganimet ve çok sayıda fil ile birlikte Gazneliler'in eline geçti.⁴² Hashmi bu zaferin, Mahmûd'un Hindistan Valisi olarak atandığı yıl gerçekleştiğini belirtmektedir (469/1076-1077).⁴³

³⁴ Elliot, s. 523-524.

³⁵ Mahabharata, Sanskritçe de maha “büyük”, bharata “Bharata Soy” anlamlarına gelmekte olup, iki kelimenin birleşimi ile “Büyük Bharata” anlamına gelmektedir. Mahabharata, Hindistan'ın ihtiva ettiği en eski ve en uzun destandır. Yüz bin beyitten oluşur ve eski çağlarda gerçekleşmiş bir iç savaşı anlatır. Esra Büyükbahçeci, “Mahabharata Destanı'nın ‘Svargarohana’ Bölümündeki Cennet ve Cehennem Betimlemeleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*, C.VIII, S. II, s. 136-145, s. 137.

³⁶ P. V. Begde, *Forts and Places of India*, Sagar Publications, New Delhi, 1982, s. 136.

³⁷ Nurul Hasan, “Agra”, *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, Vol. I, E. J. Brill. Leiden, 1986, s. 252; İdris Bostan, “Agra”, *DİA*, C. I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 450.

³⁸ Syad Muhammad Latif, *Agra Historical & Descriptive with An Account of Akbar and His Court and of The Modern City of Agra*, Calcutta Central Press Compan, Calcutta, 1896, s. 2-3.

³⁹ Elliot, s. 522.

⁴⁰ Hashmi, s. 120-121.

⁴¹ Elliot, s. 523; Sharma, s. 44.

⁴² Elliot, s. 523-524; Hashmi, s. 121.

⁴³ Hasmi, s. 121.

5.2.Ujjain Kalesi

Seyfû'd-Devle Mahmûd'un bir diğer seferi, Ujjain Kalesi üzerine oldu (469-470/1077). Bu havalinin tarihî geçmişi yaklaşık olarak M.Ö. 600 yılına kadar uzanmaktadır. Ujjain coğrafi olarak, Narmada Nehri⁴⁴'nin ağzında yer alan, Barygaza (Broach) kıyı limanı ile bağlantıları olan bir iç ticaret merkezi olarak belirtilmektedir. Bununla birlikte Ujjain, Malwa Krallığı⁴⁵'nin başkenti olmakla birlikte, Hindu dinî için kutsal bir şehir olarak görülmekte idi. Bundaki sebeplerden biri, üç büyük Hindu tanrısından olan Şiva'nın⁴⁶ bu şehirde bir iblis karşısında zafer kazanması ve burayı "Ujjain" yani "gururla fetheden" olarak adlandırması olarak görülmektedir.⁴⁷ Hindistan üzerine yeni bir sefer tertip eden Seyfû'd-Devle Mahmûd, Selman'ın aktardıklarına göre, hedefi doğrultusunda güzergâh üzerinde bulunan bin tapınağı yok ettirdi ve yüzden fazla güçlü kaleyi fillerinin ayakları altında çiğnettirdi. Böylece yoluna devam eden ordu, Malwa'da bulunanların korkup kaçmasına neden oldu. Buna ilaveten Selman, Mahmûd'un Bundelkhan'ın meşhur kalesi Kalincar'ı da muhasara altına aldığı zikretmektedir. Nihayetinde Mahmûd, hedeflediği yerleri aldı ve elde ettiği zaferlerden sonra, hizmetlerinin karşılığında ödüllendirilmek için Nisan ayında, çölleri ve nehirleri geçmek sureti ile Gazne'ye, babasının yanına gitti.⁴⁸

5.3. Antarvedi Kalesi

Kaynaklar, (479-483/1086-1090) yılları arasında, Sultan İbrahim'in emri ile oğlu Hindistan valisi Seyfû'd-Devle Mahmûd'un, Gahadavala Hanedanı'nın dördüncü hükümdarı olan Gopala'yı yendiğini ve Antarvedi isimli ülkeyi istila ettiğini belirtmektedirler. Gopala'nın gücü, bu mağlubiyet sonrası ciddi ölçüde azaldı ya da tamamen yok oldu.⁴⁹ Antarvedi, Yamuna ve Ganj nehirleri arasında yerleşik olan bir ülke olup, başlıca şehri Kanavc idi. Hindular için önemli bir dinî yerleşim alanı olan İndrapura, bu ülkenin sınırları içerisinde yer almaktaydı. İndrapura'nın dinî olarak önemi ise, şehirdeki bir güneş tapınağında, Deva Vişnu adındaki bir Brahmin'in yapmış olduğu bağış ile sürekli olarak bir lambanın yakılması idi.⁵⁰

6.Ecved/Acudhan Kalesi

İbnü'l-Esîr, Sultan İbrahim'in Hindistan üzerine seferlerinin bazıları hakkında bilgiler vermektedir. Ona göre Sultan, Hindistan içlerine dört farklı saldırı gerçekleştirmiştir. İbnü'l-Esîr,

⁴⁴ Narmada Nehri, Amarantaka Dağı'ndan doğar ve Barygaza (Broach) yakınlarında Arap Denizi'ne dökülür. Lal Dey, s. 61; D. C. Sircar, *Studies in The Geography of Ancient and Medieval India*, 2.nd ed., Motilal Banarsidass, Delhi, 1971, s. 54.

⁴⁵ Malwa Krallığı, güneyde Narmada Nehri, kuzeyde Chambal Nehri, batıda Gucerât ve doğuda Bundelkand ile sınırdı. Bölge, Gazneliler'in hâkimiyetine kadar yerel Hindu krallarının egemenliğinde idi. En ünlü Racaları ise, on birinci yüzyıldaki hüküm süren Bhoja Deva idi. L.White King, "History and Coinage of Malwa", *The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society Fourth Series*, Vol. III, 1903, s. 356.

⁴⁶ Şiva, Hindu tanrı üçlemesinde, Brahma ve Vişnu'dan sonraki üçüncü tanrıdır. Brahma yaratıcı, Vişnu koruyucu, Şiva ise evreni yok eden tanrı idi. Bu üç tanrıdan Şiva, ilerleyen süreçte Hindular arasında başlıca mezheplerden biri haline geldi. Romila Thapar, *The History of Early India: From the Origins to Ad 1300*, Penguin Books, New Delhi, 2002, s. 277.

⁴⁷ Paul E. Schellinger, - Robert M. Salkin, *International Dictionary Historic Places Asia and Oceania*, Vol. V, Routledge, London and New York, 1996, s. 835; Hashmi, s. 121.

⁴⁸ Elliot, s. 524-525; Hashmi, s. 121.

⁴⁹ Durga Charan Ganguly, *History of the Paramâra Dynasty*, The University of Dacca, Dacca, 1933, s. 156; Roma Niyogi, *The History of the Ghadavala Dynasty*, Calcutta University Press, Calcutta, 1959, s. 25,36; J. L. Mehta, *Advanced Study in the History of Medieval India*, Vol. I, Sterling Publishers, New Delhi, 1979, s. 69.

⁵⁰ K. D. Bajpai, *The Geographical Encyclopaedia of Ancient and Medieval India*, Vol. I, Indic Academy, Varanasi, 1967, s. 27.

bunlardan ilki hariç diğerlerinin tarihini bilmediğini zikretmektedir. Müellifin aktardıklarına göre ilk sefer Ecvd/Acudhan Kalesi üzerine idi. Modern ismi Pakpattan⁵¹ olan bu yer, Güney Pencap'da Sutlec Nehri üzerinde bir geçiş noktası olup, Multan'dan Delhi bölgesine giden batı yönlü bir yol üzerinde bulunmaktaydı.⁵² Söz konusu kale, Gazneliler tarafından ilk olarak Sebük Tegin (367/977-978), ikinci olarak ise Sultan İbrahim tarafından ele geçirildi. Bu seferin icrasına bakılacak olursa Sultan, oğlu Seyfû'd-Devle Mahmûd'un başarılı seferlerinden sonra Gazne'ye dönmesi ile bizzat kendisi yeniden Hindistan üzerine gazaya çıkararak Lahor'a yüz yirmi fersah uzaklıkta bulunan ve son derece müstahkem bir kale olan Ecvd/Acudhan'ı kuşattı. Kale müdafilerinin mevcudiyeti on bin savaşı kadardı ve bunlar Sultan İbrahim'in saldırılarına karşı dirençli bir savunma yaptılar. Ancak, Sultan'ın hücumlarına devam etmesi sonrası korkuya kapılan müdafiler kaleyi teslim ettiler (21 Safer 472/23 Ağustos 1079).⁵³

7. Rûbal Kalesi

Fetihlerine devam eden Sultan, Hindistan ülkesinin yüksek bir mevkisinde, dağların zirvesinde kurulmuş olan Rûbal Kalesi'ni muhasara etti. Bu kalenin yeri tam olarak bilinmemektedir. Ancak kaynaklar, coğrafi yapısı ile ilgili bilgiler vermektedirler. Bunlara sırasıyla bakılacak olursa İbnü'l-Esîr, aşağı kısmının ormanlık, arka tarafının deniz, savaş alanının ise mücadele için olanaksız bir yer olduğunu belirtmektedir. Bunlara rağmen binlerce asker ve savaş filleri ile dolu olduğunu da zikretmektedir.⁵⁴ Mîrhând⁵⁵, kalenin bir tarafının, gemilerin bile üzerinde gidip gelmekte zorlandığı bir deniz olduğunu, diğer tarafında ise ağaçların sıklığından güneş ışıklarının dahi geçemediği bir orman olduğunu belirtmektedir.⁵⁶ Ferishta ise, kalenin üç tarafının da nehir ile çevrildiğini, küçük bir yarımada olduğunu diğer dağlar ile birleştirdiğini ve tamamını da zehirli yılanlar ile dolu su geçirmez bir ormanın koruduğunu belirtmektedir.⁵⁷ Kuşatmanın koşulları, kalenin ise muhkem ve sağlam bir yapısı olmasına rağmen Sultan İbrahim, ısrarcı bir tavırla muhasaraya devam ederek pek çok savaş aleti ile kavî saldırılar düzenledi. Öyle ki Mîrhând, bu kaleden bahsederken, "Dağ yapılı filler ve ifrite benzeyen Hintlilerle dolu olan bu belde, savaş araç gereciyle, muhkemliği, sağlamlığı ve dayanıklılığı ile diğer Hint memleketleri içerisinde farklı ve özel idi. O kalenin önünde durmak ve savaşmak mümkün değildi." şeklinde tasvirlerde bulunmaktadır.⁵⁸ Sultan, kuşatma devam ederken, birkaç bin öncüyü ormanı temizlemeleri için görevlendirdi. Madenciler de mevcut surların içerisindeki kayaların yumuşak olması hasebiyle, zaman içerisinde kazdıkları tünellerle kale duvarlarını harabeye çevirdiler. Elde

⁵¹ Ferishta, Ecvd/Acudhan'ın isminin sonraları Şeyh Ferid Ganjşeker olarak zikredildiğini aktarmaktadır. Ferishta, s. 139. Cunningham ise bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: Emîr Timur'un istilası sonrası halkın büyük çoğunluğu Batnir Kalesi'ne sığınmış, kalanlar ise Emîr Timur'un Ecvd/Acudhan Kalesi'ndeki ünlü şeyh Feriduddin Ganjşeker'a duyduğu hürmet sayesinde kurtulmuşlardı. Şehir, bu şeyhten dolayı Pakpattan yani "Arınmış Olanın Geçidi" anlamına gelen ismi almıştır. Cunningham, Feriduddin'in Ganjşeker "Şeker ambarı" lakabını alma hikayesini ise, sürekli oruçlu olduğundan ağzına attığı her şeyin hemen şekere dönüşmesi nedeniyle ona bu lakabı verdiklerini aktarır. Cunningham, s. 218-219.

⁵² Cunningham, s. 218; Bosworth, *The Later Ghaznavids...*, s. 63.

⁵³ İbnü'l-Esîr, X, s. 109; Ferishta, s. 139; Cunningham, s. 218; Habib, s. 102-103; Hashmi, s. 121; Bosworth, *The Later Ghaznavids...*, s. 62; Merçil, s. 84.

⁵⁴ İbnü'l-Esîr, X, s. 109.

⁵⁵ Mîrhând, Sultan İbrahim'in Hindistan üzerine yapmış olduğu bu seferi anlatırken, muhasara ettiği kalenin adını vermemektedir. Mîrhând, s. 157 Ancak, verdiği bilgiler diğer kaynaklarla benzer olduğundan, aktardıklarının Rubâl Kalesi ile ilgili olduğu açıktır.

⁵⁶ Mîrhând, s. 157.

⁵⁷ Ferishta, s. 139.

⁵⁸ Mîrhând, s. 157.

edilen bu muvaffakiyetler sonrasında müdafiler teslim oldu ve kale ele geçirildi. Sultan İbrahim ise, pek çok ganimetle birlikte Gazne'ye döndü.⁵⁹

8. Dere-Nevre Kalesi

Sultan İbrahim'in bir diğer seferi, Dere-Nevre olarak adlandırılan bir kale üzerine idi. Bu yerin önemini gösteren bazı bilgiler mevcuttur. Kaynakların hepsi de bu hususta aynı bilgileri vermektedir. Zikredilen malumatlara göre, şehir sakinlerinin ataları, Efrâsiyâb tarafından sık sık isyan ettikleri için Horasan'dan kovulan ve Dere-Nevre'ye yerleşen bazı kavimlerdi.⁶⁰ Onlar, burayı yurt tutup, bağımsız, güçlü ve müstahkem bir kale meydana getirdiler. Bu kadar güçlü bir kale olmasını sağlayan etkenlerden birisi, şehrin neredeyse aşılması imkansız dağlar ile çevrili olmasıydı. Bunlardan başka, komşu topluluklar ile iletişimlerini kestiler ve kendilerine özgü eski geleneklerini ve dinî ritüellerini korudular.⁶¹ Halkın nüfusu ise, kalabalık denebilecek düzeyde olabileceği düşünülebilir. Çünkü kaynaklar bu hususta fikir sahibi olunabilecek bazı veriler vermektedirler. Onların aktardıklarına göre, şehir sakinleri kale içerisinde çapı yaklaşık yarım fersah olan bir gölet yaptılar ve öyle ki, içerisinde yaşayan tüm insanlar ve hayvanlar dahi bu suyu içse, gölette herhangi bir azalma olmazdı.⁶² Buranın ele geçirilebileceğini hiçbir Hint hükümdarı düşünmediği için herhangi bir saldırıda bulunulmadı. Ferishta, diğer kaynaklardan farklı olarak, Sultan İbrahim'in, dağlar üzerinden ordusu ile birlikte büyük zahmet çekerek yoluna devam ettiğini ve Dere-Nevre'ye ulaştığını zikretmektedir. Bununla birlikte, burada yağmur mevsimine yakalandığını ve üç ay boyunca büyük sıkıntılar çektiğini, yağmurlar diner dinmez ise, şehrin teslimini isteyip, halkı İslâm'a davet ettiğini aktarmaktadır.⁶³ Sultan, teklifinin reddedildiği haberini alması üzerine, muhasarayı yeniden başlattı. Birkaç hafta devam eden muharebelerde her iki tarafta ciddi kayıplar yaşadı. Ancak, devam eden saldırılar sonrası kale düştü ve pek çok ganimet elde edilip, yüz bin kişi esir alınarak Gazne'ye götürüldü.⁶⁴

9. Vere Kalesi

Sultan İbrahim'in, Ferishta'nın bahsetmediği, ancak Dere Kalesi'nin ele geçirilmesi hususunda verdiği bilgiler ile örtüşen bir başka seferi ise Vere Kalesi üzerine idi. Burası, Hint ülkesinde iki haliç arasında bir yerde bulunmaktaydı. Mîrhând, Sultan'ın bu sefere, putlara tapmaya ve sapkınlığa devam etmekte olan bir kavmin mevcut olduğu haberini alması üzerine çıktığını zikretmektedir.⁶⁵ Vere Kalesi yolu üzerinde çok sayıda kayalık, yokuş ve ormanlık vardı. Ferishta, İbnü'l-Esîr ve Mîrhând'ın aksine bu seferi müstakil olarak anlatmamaktadır. Muhtemelen bu sefer hususundaki bilgileri Dere kuşatmasını anlatırken kullanmış olmalıdır. Sultan, burada üç ay kaldı ve Gazneli askerleri kış mevsiminden ötürü büyük zararlar gördü. Ancak, kalenin ele geçirilmesi hususunda pes etmeyen Sultan İbrahim, muvaffak olana kadar mücadeleye devam etti. Nihayetinde kale Gazneliler'in eline geçti.⁶⁶ İbnü'l-Esîr, seferin ne zaman gerçekleştiği ile ilgili tam bir tarih vermese de, Cemâziyelevvel Ayı'nı işaret etmektedir. Erdoğan

⁵⁹ İbnü'l-Esîr, X, s. 109; Mîrhând, s. 157; Ferishta, s. 139; Habib, s. 103; Bosworth, *The Later Ghaznavids...*, s. 62; Merçil, s. 85. Yusuf Abbas Hashmi, bu sefer hakkında, kale ismini Rûbal olarak belirtirken, kuşatma hususunda Dere-Nevre seferi ile ilgili bilgileri vermektedir. Hashmi, s. 121-122.

⁶⁰ İbnü'l-Esîr, X, s. 109; Mîrhând, s. 158; Nizâmuddin Ahmad, s. 33; Ferishta, s. 139.

⁶¹ Ferishta, s. 139-140.

⁶² İbnü'l-Esîr, X, s. 109; Mîrhând, s. 158; Nizâmuddin Ahmad, s. 33; Ferishta, s. 140.

⁶³ Ferishta, s. 140.

⁶⁴ İbnü'l-Esîr, X, s. 109; Mîrhând, s. 158; Nizâmuddin Ahmad, s. 33; Ferishta, s. 140; Habib, s. 103; Bosworth, *The Later Ghaznavids...*, s. 62-63; Merçil, s. 85.

⁶⁵ Mîrhând, s. 159.

⁶⁶ İbnü'l-Esîr, X, s. 110; Mîrhând, s. 159; Merçil, s. 85.

Merçil ise, (473/1080) yılı baharı olarak tahmin etmektedir.⁶⁷ Bosworth, bu kale hususunda Pencap'ın kuzeydoğusundaki dağlık bölgede yer alıyor olmalı tahmininde bulunmaktadır. Zira ona göre, yalnızca iki haliç arasında bulunduğu bahsedilen bu yerde, Gazneli ordusu kış soğuşundan etkilenmiş olabilir.⁶⁸

SONUÇ

Alp Tegin'in temelini attığı devlet ve öncüsü olduğu Hindistan üzerine gaza ve cihad faaliyetleri, halefleri tarafından güçlendirildi ve sürdürüldü. Ancak, devlet her zaman güçlenmeye yahut genişlemeye devam etmedi. Her ne kadar Sultan Mahmûd döneminde devletin tabî sınırları batıda Azerbaycan topraklarına, doğuda Hindistan'ın yukarı Ganj vadisine, kuzeyde Hâzerm'den güneyde Hint Okyanusu sahillerine kadar uzanan büyük bir devlet haline geldiyse de, oğlu Sultan Mesûd döneminde Selçuklular'a karşı alınan ağır yenilgiler sonrası büyük toprak kayıpları yaşandı. Ancak, Gazneliler'in Hindistan'a yaptığı seferler ve burada yürüttükleri siyasî faaliyetler, devletin ikinci bir merkez kazanmasını sağladı. Böylelikle Gazneli Devleti, zor duruma düştüğünde Kuzey Hindistan'daki hâkimiyeti sayesinde idame ettirildi. Sultan İbrahim de tam olarak böyle bir ortamda tahta geçti. Onun hükümdar olduğu sırada, Horasan'daki Gazneli hâkimiyeti neredeyse bitmeye yüz tutmakta, Selçuklular ile savaşlar devam etmekte ve Hindistan üzerine seferlerde de herhangi bir gelişme olmamakta idi. Sultan, siyasi olarak böyle bir halde iken, dinî vazifelerini yerine getirmek, gaza ve cihad meselelerini selefleri gibi kendisine bir sorumluluk addederek Hindistan üzerine seferler gerçekleştirdi. Zira onun dinî yönü kaynaklarda da pek çok kez zikredilmekle birlikte, oğlunun dahi memur edildiği Agra seferinde dinî inançların tek gaye olduğu açıkça ifade edilmektedir. Sultan İbrahim, hükümdarlığı müddetince dinî, ekonomik ve stratejik açıdan önem arz eden pek çok Hindu Kalesi'ni ele geçirdi. Böylelikle, Gazneliler'in gelenek haline getirmiş olduğu, ancak Sultan İbrahim'in tahta geçtiği sıralarda akamete uğramış bulunan Hindistan seferleri onun hükümdarlığı döneminde yeniden başlamış oldu.

⁶⁷ İbnü'l-Esîr, X, s. 110; Bosworth, *The Later Ghaznavids...*, s. 63; Merçil, s. 85.

⁶⁸ Bosworth, *The Later Ghaznavids...*, s. 63.

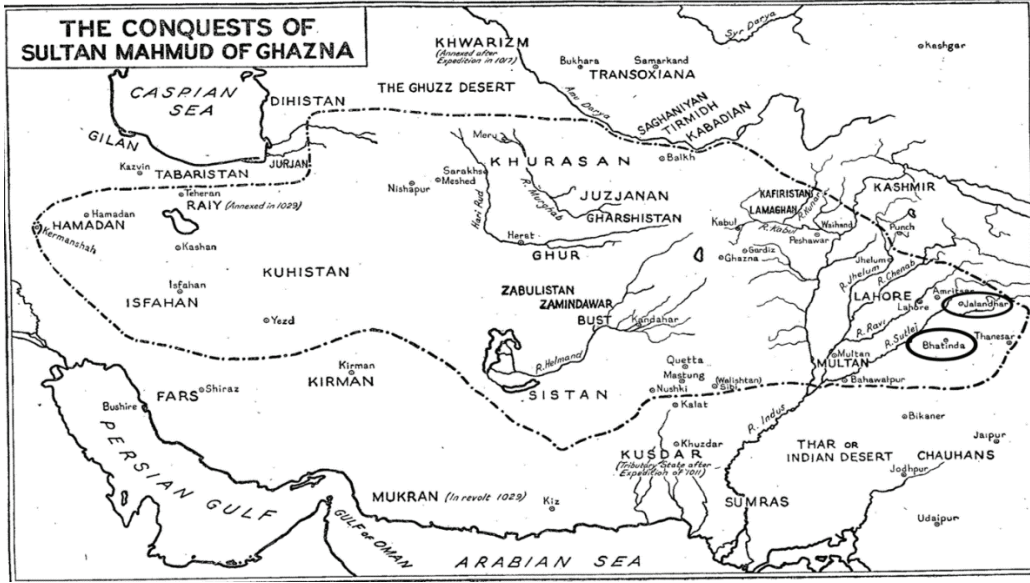
Harita⁶⁹ Ujjain'in Geniş Görünümü.

Harita⁷⁰ Agra'nın Geniş Görünümü.

⁶⁹ Yuri Bregel, *An Historical Atlas of Central Asia*, Brill, Leiden, 2003, s. 27.

⁷⁰ Charles Joppen, *Historical Atlas of India*, Longmans. Green and Co., London, 1914, m. 10.

Harita⁷¹ Bhatinda/Bitunda, Tabarhind veya Sirhind/Sarhind ile Jalandhar'ın Geniş Görünümü.

⁷¹ C. Collin Davies, *An Historical Atlas of The Indian Peninsula*, 2.nd ed., Oxford University Press, Oxford, 1959, s. 27.

KAYNAKÇA

- Abdul-Qadir Ibn-i-Mülük Shah Al-Badaoni, *Muntakhabu-t-Tawarikh*, trans. George S. A. Ranking, Vol. I, Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi, 1990.
- Abû Sa'îd Abd al-Hayy Gardîzî, *The Ornament of Histories A History of The Eastern Islamic Lands AD 650-1041*, trans. and Com. by Clifford Edmund Bosworth, I. B. Tauris, London, 2011.
- al-Utbi, *Kitab-ı Yamini*, trans. by James Reynolds, B.A., Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, London, 1858.
- Anonim, *Hudûd al-Âlam "The Regions of the World" A Persian Geography 372 A.H.-982 A.D.*, trans. and Expl. by V. Minorsky, Luzac&Co., London, 1937.
- Anonim, *Hudûdü'l Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib*, çev. Abdullah Duman-Murat Ağarı, 2. Baskı, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2020.
- Ateş, Ahmed, "Mes'ûd b. Sa'd b. Salmân", *İA*, Cilt. VIII, MEB Basımevi, İstanbul, 1979, s. 141-144.
- Bajpai, K. D., *The Geographical Encyclopaedia of Ancient and Medieval India*, Vol. I, Indic Academy, Varanasi, 1967.
- Barthold, V. V. *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ankara, 1990.
- Barthold, V. V., "Alp Tegin", *İA*, Cilt. I, MEB Basımevi, İstanbul, 1978, s. 386.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)*, Cilt. I, 2. Baskı, TTK, Ankara, 1987.
- Begde, P. V., *Forts and Places of India*, Sagar Publications, New Delhi, 1982.
- Beveridge, Henry, *A Comprehensive History of India, Civil, Military and Social, from the First Landing of the English, to the Suppression of the Sepoy Revolt*, Vol. I, Blackie and Son, London, 1862.
- Bostan, İdris, "Agra", *DİA*, C. I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 450-451.
- Bosworth, Clifford Edmund, "The Early Ghaznavids", *The Cambridge History of Iran*, (Ed.: R. N. Frye), Vol. IV, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 162-197.
- Bosworth, Clifford Edmund, "The Political And Dynastic History of The Iranian World (A.D. 1000-1217)", *The Cambridge History of Iran*, (Ed.: J. A. Boyle), Vol. V, Cambridge University Press, Cambridge, 1968, s. 1-203.
- Bosworth, Clifford Edmund, *The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern India 994-1040*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1963.
- Bosworth, Clifford Edmund, *The Later Ghaznavids Splendour and Decay The Dynasty in Afghanistan and Northern India, 1040-1186*, Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi, 2015.
- Bregel, Yuri, *An Historical Atlas of Central Asia*, Brill, Leiden, 2003.
- Büyükbahçeci, Esra, "Mahabharata Destanı'nın 'Svargarohana' Bölümündeki Cennet ve Cehennem Betimlemeleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*, C.VIII, S. II, s. 136-145.
- Celâleddîn Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, çev. Onur Özatağ, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015.
- Clinton, J. W., "Mas'ûd-i Sa'd-ı Salmân", *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, Vol. VI, E. J. Brill, Leiden, 1991, s. 783.
- Cunningham, Alexander, *The Ancient Geography of India*, Trübner and Co. London, 1871.
- Davies, C. Collin, *An Historical Atlas of The Indian Peninsula*, 2.nd ed., Oxford University Press, Oxford, 1959.
- Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, çev. Necati Lügal, 2. Baskı, TTK, Ankara, 2022.
- el-Kalkaşendî, *Halifelik Kurumu ve Tarihi (1355-1417)*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2019.
- Elliot, Henry Miers, *The History of India As Told by Its Own Historians. The Muhammadan Period*, ed. and Cont. John Dowson, Vol. IV, Trübner and Co., London, 1872.

- Frye, R.N., "The Sâ mânîds", *The Cambridge History of Iran*, (Ed.: R. N. Frye), Vol. IV, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 136-161.
- Ganguly, Durga Charan, *History of the Paramâra Dynasty*, The University of Dacca, Dacca, 1933.
- Ganguly, Durga Charan, Northern India During The Eleventh and Twelfth Centuries, *The Struggle for Empire*, ed. R. C. Majumdar, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay, 1957, s. 24-101.
- Habib, Mohammad, *Sultan Mahmud of Ghaznin*, Muslim University, Aligarh, 1927.
- Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2018.
- Hasan, Nurul, "Agra", *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, Vol. I, E. J. Brill, Leiden, 1986, s. 252-254.
- Hashmi, Yusuf Abbas, *Successors of Mahmûd of Ghazna – In Political, Cultural and Administrative Perspective*, South Asian Printers and Publishers, Karachi, 1988.
- Husain, M. M. A., *An historical guide to the Agra Fort (Based On Contemporary Records)*, Manager of Publications, Delhi, 1937.
- Hutchison, J. – Vogel, J. P., *History of the Panjab Hill States*, Vol. I, Asian Educational Services, New Delhi, 1994.
- Ibn Khallikan, *Biographical Dictionary*, trans. by William Mac-Guckin de Slane, Vol. III, Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, Paris, 1868.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, çev. Mehmet Keskin, C. XI-XII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994.
- İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi 't-Târîh*, çev. Ahmet Ağrakça, C. VIII, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991.
- İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi 't-Târîh*, çev. Abdülkerim Özaydın, C. IX-X, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991.
- Joppen, Charles, *Historical Atlas of India*, Longmans. Green and Co., London, 1914.
- Kaçın, Bülent, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2017.
- Khwâjah Nizâmuddin Ahmad, *The Tabaqât-ı Akbari*, trans. by B. DE, M.A., Vol. I, Baptist Mission Press, Calcutta, 1927.
- King, L.White, "History and Coinage of Malwa", *The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society Fourth Series*, Vol. III, 1903, s. 356-398.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi (Alparslan ve Zamanı)*, C. III, 4. Baskı, TTK, Ankara, 2001.
- Kurtuluş, Rıza, "Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân", *DİA*, Cilt. XXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 352-353.
- Lal Dey, Nundo, *The Geographical Dictionary of Ancient and Mediaeval India*, Vol. I, By W. Newman&Co, Calcutta, 1899.
- Lambton, A. K. S., "Iran", *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, Vol. IV, E. J. Brill, Leiden, 1997, s. 13-33.
- Mahomed Kasım Ferishta, *History of The Rise of The Mahomedan Power in India*, trans. John Briggs, Vol. I, A.&R. Spottiswoode, New Street Square, London, 1829.
- Maulana Minhaj-ud-Din, *Tabakât-ı Nâsirî*, trans. Major H. G. Raverty, Vol. I, Oriental Books Reprint Corporation, New Delhi, 1970.
- Mehta, J. L., *Advanced Study in the History of Medieval India*, Vol. I, Sterling Publishers, New Delhi, 1979.
- Merçil, Erdoğan, *Gazneliler Devleti Tarihi*, TTK, Ankara, 1989.
- Mînhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî Gazneliler; Selçuklular; Atabeglikler ve Hârezmşâhlar*, çev. Erkan Göksu, 2. Baskı, TTK, Ankara, 2020.
- Mirzâ Muhammad b. 'Abdu'l-Wahhâb of Qazwin, "Mas'ûd-i-Sa'd-i-Salmân", trans. E. G. Browne, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Society 22 Albemarle Street, London, 1905, s. 693-740.
- Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, çev. Fahri Ünan, TTK, Ankara, 2021.

- Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Mülûk-i Gazneviyye)*, çev. Erkan Göksu, Kronik Kitap, İstanbul, 2017.
- Nazım, Muhammad, *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna*, Cambridge At University Press, 1931.
- Niyogi, Roma, *The History of the Ghadavala Dynasty*, Calcutta University Press, Calcutta, 1959.
- Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, haz. Mehmet Altay Köymen, TTK, Ankara, 1999.
- Palabıyık, M. Hanefi, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2002.
- Ray, H. C., *The Dynastic History of Northern India (Early Mediaeval Period)*, Vol. II, Munshiram Manoharlar Publishers, Delhi, 1973.
- Schellinger, Paul E. - Salkin, Robert M., *International Dictionary Historic Places Asia and Oceania*, Vol. V, Routledge, London and New York, 1996.
- Sharma, Sunil, *Persian Poetry at the Indian Frontier Mas'ûd Sa'd Salmân of Lahore*, Permanent Black, New Delhi, 2000.
- Sircar, D.C., *Studies in The Geography of Ancient and Medieval India*, 2.nd ed., Motilal Banarsidass, Delhi, 1971.
- Spuler, Bertold, "Ghaznawids", *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, Vol. II, E. J. Brill, Leiden, 1991, s. 1050-1053.
- Syad Muhammad Latif, *Agra Historical & Descriptive with An Account of Akbar and His Court and of The Modern City of Agra*, Calcutta Central Press Compan, Calcutta, 1896.
- Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsâr (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2014.
- Thapar, Romila, *The History of Early India: From the Origins to Ad 1300*, Penguin Books, New Delhi, 2002.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 11. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.
- Yılmaz, Ahmet, "Alp Tegin'in Sâmânî Emirleriyle Olan Münasebetleri, Gazne ve Tohâristan'daki Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl. XI, Sayı. XXXIII, 2018, s. 103-119.
- Yılmaz, Ahmet, *Arap Fetihlerinden Büyük Selçuklu Hâkimiyetinin Sonuna Kadar Tohâristan*, Fenomen Yayıncılık, Ankara, 2021.
- Yılmaz, Ahmet, *Sultan I. Mesûd Devri Gazneliler Tarihi (1030-1041)*, Fenomen Yayıncılık, Ankara, 2021.